

การพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุในประเทศไทย¹

Media, Information, and Digital Literacy Indicators for Advocating Democratic Citizenship of Thai Elderly

พิทักษ์ศักดิ์ ธิศาภักย์² Phithaksak Thisaphak

ชนัญสราร อรนพ ณ อุตฺตยา³ Chanansara Oranop Na Ayutthaya

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา⁴ Weerathep Pathumcharoenwattana

Received: 19 April 2019, Revised: 22 May 2019, Accepted: 30 May 2019

¹งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยชุด “การพัฒนาตัวบ่งชี้เพื่อการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยระดับบุคคล โดยทุนสนับสนุนจากสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.)

²ผศ.ดร.พิทักษ์ศักดิ์ ธิศาภักย์ อาจารย์ประจำ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
Asst. Prof. Phithaksak Thisaphak, Ph.D. Lecturer of Faculty of Communication Arts,
Dhurakij Pundit University

³อาจารย์ ดร.ชนัญสราร อรนพ ณ อุตฺตยา อาจารย์ประจำ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
Chanansara Oranop Na Ayutthaya, Ph.D. Lecturer of Faculty of Communication Arts,
Dhurakij Pundit University

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ 110/1-4 ถนนประชาชื่น แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่
กรุงเทพฯ 10210

Faculty of Communication Arts, Dhurakij Pundit University, 110/1-4 Prachachuen Road,
Thung Song Hong Sub-district, Laksi District, Bangkok Thailand 10210

⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา อาจารย์ประจำ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

Asst. Prof. Weerathep Pathumcharoenwattana, Ph.D. Lecturer of Faculty of Education,
Chulalongkorn University

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 254 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
Faculty of Education, Chulalongkorn University, 254 Phayathai Road, Wangmai
Sub-district, Pathumwan District, Bangkok Thailand 10330

Corresponding Author E-mail: phithaksak.thi@dpu.ac.th

วารสารการสื่อสารมวลชน คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2562

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้อาศัยวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพอันหลากหลาย ทั้งการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงสภาพการณ์การเข้าถึงและการใช้สื่อและสารสนเทศของผู้สูงอายุ ตลอดจนการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่มกับบุคลากรที่ทำงานกับผู้สูงอายุ เพื่อกำหนดคุณลักษณะและสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อของผู้สูงอายุ รวมถึงการประชุมเพื่อหารือและสังเคราะห์ข้อมูลกับนักวิชาการที่เกี่ยวข้องเฉพาะด้าน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การค้นหาและพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะด้านที่ 1 ว่าด้วยเรื่องการเข้าถึงและใช้สื่ออย่างปลอดภัย นั้น ตัวบ่งชี้สำคัญ คือ ผู้สูงอายุจำเป็นต้องรู้จักและใช้สื่อได้อย่างปลอดภัย เข้าถึงสื่ออย่างหลากหลาย และเข้าใจเบื้องหลังของอุตสาหกรรมสื่อ สมรรถนะด้านที่ 2 คือ การวิเคราะห์และวิพากษ์สื่อ ผู้สูงอายุต้องรู้จักประเมินคุณค่าและความน่าเชื่อถือได้ ต้องตระหนักถึงผลกระทบของการเผยแพร่ข้อมูล จัดการอารมณ์และจัดสรรเวลาได้ สมรรถนะด้านที่ 3 คือ การสร้างสรรค์เนื้อหา ผู้สูงอายุต้องใช้สื่อได้อย่างสร้างสรรค์เพื่อต่อยอดความรู้เดิมที่มี สมรรถนะด้านที่ 4 ว่าด้วยการประยุกต์ใช้นั้น ตัวบ่งชี้สำคัญ คือ ผู้สูงอายุจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ การรู้เท่าทันสื่อ, การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล (MIDL), ผู้สูงอายุไทย

Abstract

This research employs various qualitative approaches in terms of data collection and analysis. The first one is documentary research. The process involves conceptualising and assessing relevant literatures in order to realize the Thai elderly's usage of media. In-depth interview and focus group discussion with scholars, community leaders, and social welfare officials are also applied for finding out the competence of media, information and digital literacy (MIDL) of the Thai elderly. The last one is public hearing with the experts to determine MIDL indicator, which is the main objective of this research project, for advocating democratic citizenship of the Thai elderly.

Findings reveals that MIDL indicators encompass four competencies concerning media usage and information consumption. The first competency is the practice allowing elderly to access media. This means using media diversely without any harm and understand the background of media industry. The second one is the practice allowing elderly to critically evaluate media. This involves the ability of inspecting the trustworthiness of the media content and becoming aware of negative effect when disseminating information. The third one, creating content, is the practice of transferring tacit knowledge to explicit knowledge. The fourth competency is the applying of such knowledge to be available on the media. The purpose of this practice is to communicate and participate with society for change which is one of the core concept of democratic citizenship.

Keywords Media Literacy, MIDL, Thai Elderly

การเริ่มต้นของศตวรรษที่ 21 เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เทคโนโลยี คือ ปัจจัยแห่งการพลิกโฉมโลกที่สำคัญ ความก้าวหน้าด้านคอมพิวเตอร์ ระบบการสื่อสารไร้สาย นานาเทคโนโลยี และวิศวกรรม ล้วนแต่ส่งผลให้ความต้องการแรงงานคนสำหรับภาคการผลิตลดน้อยลง ในขณะที่ประชากรโลกกลับเพิ่มมากขึ้น มีการบริโภคมากขึ้น เกิดการแข่งขันทางการตลาดและการแข่งขันทรัพยากรในประเทศที่เสียเปรียบ นอกจากนี้ การเมืองยังได้เปลี่ยนไปสู่การรับใช้เศรษฐกิจทั้งในประเทศและระหว่างประเทศอย่างเข้มข้น เมื่อระบบการผลิตของโลกเปลี่ยน การเมืองเปลี่ยน วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนจึงเปลี่ยนตามไป ไม่เว้นแม้แต่กระบวนทัศน์ทางความคิดที่เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน

แม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะส่งอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ประชาชนในแต่ละประเทศ แต่ละวัฒนธรรมไม่เท่ากัน รวมถึงการเปิดรับโลกาภิวัตน์ด้วยท่าทีและความเข้าใจที่แตกต่างกันไป อันเนื่องจากผลกระทบที่มีทั้งเชิงบวก และเชิงลบ แต่กระบวนทัศน์แห่งโลกาภิวัตน์ในส่วนที่เป็นปัจจัยบวกประการหนึ่ง ได้แก่ “การมีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่เข้าแทนที่ประชาธิปไตยแบบตัวแทน อันหมายถึงความต้องการพัฒนาที่มาจากประชาชน และมีผลทำให้พลเมืองเรียนรู้บทบาทและสิทธิหน้าที่ของตนแตกต่างไปจากการเป็นพลเมืองแห่งรัฐดังในอดีต ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ที่เห็นว่าประชาชนจะต้องมีจิตสำนึกสาธารณะในการเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen) ที่จะลงมือปฏิบัติการเพื่อปกป้องสิทธิของตน และสิทธิชุมชนตามระบอบประชาธิปไตยให้มากขึ้น รวมถึงการตรวจสอบถ่วงดุลมิให้รัฐและนักการเมืองฉ้อฉล หรือนัยหนึ่งก็คือ ทำให้เกิดขบวนการ “การเมืองภาคประชาชน” ขึ้นนั่นเอง (สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548) ซึ่งการเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นนั้น สอดคล้องกับคุณลักษณะพลเมืองประชาธิปไตยที่มีสมรรถนะในการเข้าถึง เข้าใจ วิเคราะห์ ตรวจสอบ ตีความคิดอย่างมีวิจารณญาณ ประเมินคุณค่า และสร้างสรรค์สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจรัฐและอำนาจทุนของสื่อประเภทต่างๆ ตลอดจนการเป็นผู้ที่เคารพสิทธิและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมที่หลากหลายได้อย่างรับผิดชอบ รวมถึงการรู้จักใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจ และสร้างการเปลี่ยนแปลงในฐานะพลเมืองที่กระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมโดยมุ่งเน้นความยุติธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ เคารพในความหลากหลาย และใช้กระบวนการสันติวิธีในการ

แปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง (สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน และเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย, 2559)

ทั้งนี้ ในการเสริมสร้างการเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นดังกล่าว Aviva Silver หัวหน้าฝ่ายโครงการสื่อและการรู้เท่าทันสื่อแห่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ระบุว่า การรู้เท่าทันสื่อเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเสริมพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น มีเสรีภาพในการเข้าถึง และเลือกรับข้อมูลข่าวสารเพื่อให้มีข้อมูลที่เพียงพอต่อการใช้ชีวิตและตัดสินใจ ทั้งยังสามารถปกป้องตนเองและผู้อื่นจากข่าวสารที่เป็นอันตราย มุ่งร้ายหรือไม่พึงประสงค์ได้ (Silver, 2009) โดยการรู้เท่าทันในยุคปัจจุบันและอนาคตนั้นจะต้องเรียนรู้ที่จะเท่าทันได้ทั้งสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลทุกรูปแบบ

สำหรับสังคมไทยนั้น การเสริมสร้างการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) การรู้เท่าทันสารสนเทศ (information literacy) และการรู้เท่าทันดิจิทัล (digital literacy) เพื่อการเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นและเพื่อการเป็นพลเมืองประชาธิปไตยนั้น ไม่สามารถที่จะส่งเสริมเฉพาะในวัยเด็ก เยาวชน หรือผู้ใหญ่วัยทำงานตอนต้นเท่านั้น แต่จะต้องให้ความสำคัญกับวัยผู้สูงอายุด้วย เนื่องจากปัจจุบันกล่าวได้ว่าเป็น “สังคมผู้สูงอายุ” เนื่องจากผู้สูงอายุทั่วโลกได้เพิ่มจำนวนขึ้นทั้งเชิงปริมาณและสัดส่วน โดยองค์การสหประชาชาติรายงานไว้ว่า ใน พ.ศ. 2552 ผู้สูงอายุทั่วโลกมีประมาณ 737 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 11 ของประชากรโลกทั้งหมด และคาดว่าจะเพิ่มจำนวนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็น 1,963 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 22 ใน พ.ศ. 2593 โดย 2 ใน 3 ของผู้สูงอายุทั่วโลกอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในทวีปเอเชีย (United Nations, 2009) ขณะที่ในประเทศไทย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2553, อ้างถึงใน สุชาติา ทวีสิทธิ์ และ สวริย์ บุญมานนท์, 2553) รายงานว่า พ.ศ. 2553 มีประชากรผู้สูงอายุมากกว่า 7.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ และคาดว่าจะเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 15 ล้านคน ใน พ.ศ. 2563 โดยประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” มาตั้งแต่ พ.ศ. 2548 และจะมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง พ.ศ. 2570 ประชากรไทยจำนวน 1 ใน 4 คน จะเป็นผู้สูงอายุ ทำให้ประเทศไทยเป็น “สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องระหว่างปี พ.ศ. 2554-2559 ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้สื่อและความต้องการเข้าถึงสื่อสารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเพียงภาพกว้างหรือไม่ก็เป็นภาพที่กระจัดกระจาย

กันไปในแต่ละพื้นที่ (สมาน ลอยฟ้า, 2554; วรรณารถ ดวงอุดม, 2555; ปรีสร่า จักรแก้ว, 2556; กันตพล บันทัดทอง, 2558; ณัฐนันท์ ศิริเจริญ, 2558; ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และศุทธิดา ชวนวัน, 2558; กิรณา สมวาทสรณ์, 2559; ปิญาภรณ์ พงศ์ศาสตร์, 2559) ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลนั้น ไม่ใคร่มีงานที่สนใจการรู้เท่าทันของผู้สูงอายุโดยตรง มีเพียงงานที่มี “อายุ” เป็นตัวแปรในการหาความสัมพันธ์กับระดับการรู้เท่าทันสื่อเท่านั้น (สุภารัตน์ แก้วสุทธิ, 2553; อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2554; พนม คลีฉายา, 2557; เพ็ญพักตร์ เทียวสมบูรณ์กิจ, 2557; พีระ จิรโสภณ และคณะ, 2559) ยังไม่พบงานวิจัยหรืองานทางวิชาการใดที่พัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุโดยตรง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะพัฒนาตัวบ่งชี้ดังกล่าว ผ่านการศึกษาสภาพการณ์ การเข้าถึงและการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุ รวมถึงศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเข้าถึงและการใช้นั้น จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เกี่ยวข้อง ในภาคส่วนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การระบุถึงตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์เกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ
2. เพื่อศึกษาและพัฒนาคุณลักษณะ และสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ
3. เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ

คำถามวิจัย

1. สภาพการณ์เกี่ยวกับการเข้าถึง และการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุเป็นอย่างไร
2. คุณลักษณะและสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุเป็นอย่างไร
3. ตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุมืออะไรบ้าง

นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

การรู้เท่าทันสื่อ หมายถึง สมรรถนะในการใช้สื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ ทั้งสื่อดั้งเดิม เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อใหม่ เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ รวมถึงการเข้าใจในรูปแบบของสื่อสารมวลชนและเทคนิควิธีต่างๆ ที่ผู้ผลิตสื่อใช้ในการสร้างผลต่อผู้รับสื่อ ตลอดจนความสามารถในการอ่าน วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสื่อ ในหลากหลายรูปแบบได้

การรู้เท่าทันสารสนเทศ หมายถึง สมรรถนะในการเข้าถึง ประเมินความถูกต้อง และคุณค่าทางจริยธรรม รวมถึงการเลือกใช้และสื่อสารข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพในหลากหลายรูปแบบ

การรู้เท่าทันเทคโนโลยีดิจิทัล หมายถึง สมรรถนะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และเครื่องมือสื่อสารประเภทต่างๆ เพื่อค้นหาและเข้าถึงข้อมูล รวมถึงเข้าใจ ประมวลผล ประยุกต์ใช้ และสร้างสรรค์ข้อมูลได้หลากหลายรูปแบบ

กรอบสมรรถนะ หมายถึง ชุดความรู้ ทักษะ และทัศนคติเพื่อใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสาร การจัดการข้อมูล สร้างและแลกเปลี่ยนข้อมูล อย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล และมีความรับผิดชอบ

พลเมืองประชาธิปไตย หมายถึง พลเมืองที่มีสมรรถนะในการเข้าถึง เข้าใจ วิเคราะห์ ตรวจสอบ ตีความ คิดอย่างมีวิจารณญาณ ประเมินประโยชน์และโทษ เลือกปรับ ใช้ประโยชน์ และสร้างสรรค์สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจรัฐ ทุน สื่อ ตลอดจนบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นผู้ที่เคารพสิทธิและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมที่หลากหลายได้อย่างรับผิดชอบ

และใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจ และสร้างการเปลี่ยนแปลงในฐานะพลเมืองประชาธิปไตยยุคดิจิทัลที่กระตือรือร้น ในการมีส่วนร่วมและมุ่งเน้นความยุติธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ ในที่นี้หมายถึง มีความเชื่อมั่นในทางยุติธรรมทางสังคม มีจิตประชาธิปไตย กระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในฐานะพลเมือง เคารพในความหลากหลาย และใช้สันติวิธีในการเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้ง

ผู้สูงอายุ หมายถึง ประชากรไทยทั้งเพศชายและหญิง อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

ข้อจำกัดในการศึกษา

1. งานวิจัยนี้เน้นการรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลของช่วงวัยผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในประเด็นการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลจากเอกสาร และงานวิจัยในอดีต อย่างไรก็ตาม ยังมีอีกหลายปัจจัยภายใต้บริบทเหล่านี้ที่อายุ ไม่ใช่ตัวแปร หากแต่เป็นคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และมิติทางสังคมของผู้สูงอายุ แต่ละบุคคล ที่เป็นปัจจัยเกี่ยวข้องกับการรู้เท่าทันสื่อฯ นอกจากนี้ ยังไม่ได้มุ่งเน้น การวิเคราะห์ข้อมูลในมิติเชิงศาสนาและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญ ประการหนึ่งสำหรับแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อในบริบทของสังคมไทย

2. งานวิจัยนี้ศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อ และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อ ของผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในภาพรวมโดยไม่ได้เจาะจง แยกย่อยไปที่ข้อมูล ด้านลักษณะทางประชากร อันได้แก่ อายุ (เช่น 60-70 ปี 70-80 ปี และ 80 ปีขึ้นไป) การศึกษา ภูมิสำเนา และความสามารถทางเทคโนโลยี ซึ่งอาจเป็นตัวแปรสำคัญที่ช่วย อธิบายเรื่องการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลที่ผกผันกันไปกับผู้สูงอายุ แต่ละกลุ่ม

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงสภาพการณ์เกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้สื่อ สารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ
2. ค้นพบตัวบ่งชี้เรื่องการเท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับวัยผู้สูงอายุ
3. นำข้อค้นพบไปใช้เป็นข้อเสนอแนะให้แก่หน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อผลักดันประเด็นการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยสำหรับวัยผู้สูงอายุ จนเกิดการนำไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องความหมายและตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ

ความหมายของการรู้เท่าทันสื่อ

ความหมายของการรู้เท่าทันสื่อนั้น มีหลายองค์กรให้คำนิยามไว้ อาทิ Aspen Media Literacy Leadership Institute เริ่มนำคำว่า การรู้เท่าทันสื่อ มาใช้ในปี ค.ศ. 1992 ให้คำจำกัดความไว้ว่า “ความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสรรค์สื่อในหลายๆ รูปแบบ” (Thoman and Jolls, 2008, p. 21) และด้วยพัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) พัฒนาสู่การรู้เท่าทันสารสนเทศ (information literacy) และการรู้เท่าทันดิจิทัล (digital literacy) โดยมีความแตกต่างกัน คือ “การรู้เท่าทันสื่อ” (media literacy) เน้นที่ความสามารถในการทำความเข้าใจหน้าที่ของสื่อ การประเมินว่าหน้าที่เหล่านั้นทำงานอย่างไร และเกี่ยวข้องกับสื่อเพื่อใช้ในการแสดงออกด้วยตัวเอง ส่วน “การรู้เท่าทันสารสนเทศ” (information literacy) จะเน้นที่ความสำคัญของการเข้าถึงสารสนเทศและการประเมินค่าและการใช้จริยธรรมด้านสารสนเทศ ส่วน “การรู้เท่าทันดิจิทัล” (digital literacy) นั้น เป็นสมรรถนะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เครื่องมือสื่อสาร เครือข่ายต่างๆ เพื่อค้นหาและเข้าถึงข้อมูล เข้าใจและประเมินสื่อดิจิทัล เพื่อให้สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งที่ทำและพบบนโลกออนไลน์ได้ รวมถึงประยุกต์ใช้และสร้างสรรค์ข้อมูล สื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพผ่านเครื่องมือสื่อดิจิทัลที่หลากหลาย (Media Smarts, n.d.)

นอกจากนี้ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (2559) ได้ศึกษาแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัล ผสมกับแนวคิดความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และได้พัฒนารอบแนวคิด “พลเมืองประชาธิปไตย เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล” โดยระบุถึงคุณลักษณะของพลเมืองประชาธิปไตยเท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ว่าเป็นพลเมืองที่มีสมรรถนะในการเข้าถึง เข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ ตรวจสอบและคิดอย่างมีวิจารณญาณ สามารถประเมินประโยชน์และโทษในการเลือกรับ ใช้ประโยชน์ และสร้างสรรค์สื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจ รัฐ ทูต สื่อ ตลอดจนบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นผู้เท่าทันสิทธิและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมที่หลากหลายได้อย่างรับผิดชอบ และสามารถใช้สื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล เป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจและสร้างการเปลี่ยนแปลงในฐานะพลเมืองประชาธิปไตย ยุคดิจิทัล ที่กระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมและมุ่งเน้นความยุติธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ

ตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ

องค์กร UNESCO ได้พัฒนารอบการประเมินการรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ (Global MIL assessment framework) (UNESCO, 2013 อ้างถึงใน พิระ จิโรโสภณ และคณะ, 2559) โดยกำหนดแนวทางการวัดออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับความพร้อมของประเทศ กับระดับสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ และได้กำหนด The MIL Competency Matrix ประกอบด้วยการรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ 3 กระบวนการ ได้แก่

1. กระบวนการเข้าถึงสื่อ (access) คือ การรู้ความต้องการ มีความสามารถ ค้นหา เข้าถึง และค้นหาสารสนเทศกับเนื้อหาในสื่อได้ ประกอบด้วยสมรรถนะหรือความสามารถที่จะ

- ระบุและสื่อสารชัดเจนเกี่ยวกับธรรมชาติ บทบาท และขอบเขตของสารสนเทศ รวมถึงเนื้อหาในสื่อ ผ่านแหล่งที่หลากหลาย
- ค้นหาและระบุตำแหน่งของสารสนเทศและเนื้อหาในสื่อ
- เข้าถึงสารสนเทศ เนื้อหาในสื่อที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และถูกจริยธรรม รวมถึงการเข้าถึงผู้ให้บริการสารสนเทศ/ผู้ให้บริการสื่อด้วย
- เรียกและจัดเก็บสารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อได้ชั่วคราวโดยใช้วิธีการ และเครื่องมือที่หลากหลาย

2. กระบวนการเข้าใจ วิเคราะห์ ตีความและประเมินเนื้อหาของสื่อ (evaluation) ประกอบด้วยสมรรถนะหรือความสามารถที่จะ

- เข้าใจความจำเป็นของผู้ให้บริการสารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อต่อสังคม
- ประเมินค่า วิเคราะห์ เปรียบเทียบ และประยุกต์ใช้เกณฑ์ในการประเมินสารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อ รวมถึงผู้ให้บริการสารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อ
- ประเมินผลและพิสูจน์ความถูกต้องของสารสนเทศและเนื้อหาในสื่อ รวมถึงผู้ให้บริการสารสนเทศและเนื้อหาในสื่อ
- สังเคราะห์และจัดระบบสารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อได้

3. กระบวนการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์และมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อ (creation) ประกอบด้วยสมรรถนะหรือความสามารถที่จะ

- สร้างและผลิตความรู้ สารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อที่ใหม่ๆ เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความสร้างสรรค์ และมีจริยธรรม
- สื่อสารข้อมูล เนื้อหาผ่านสื่อ ความรู้ต้องมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานกฎหมายและจริยธรรม โดยใช้ช่องทางและเครื่องมือที่เหมาะสม
- มีส่วนร่วมกับสื่อโดยการแสดงออกความคิดเห็น การสนทนาเพื่อมีส่วนร่วมทางการเมืองและสร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม ผ่านช่องทางที่หลากหลายบนพื้นฐานจริยธรรม อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- เผื่อระวังผลกระทบของสารสนเทศ เนื้อหาในสื่อและข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่ถูกสร้างและเผยแพร่ขึ้น รวมถึงผู้ให้บริการสารสนเทศ และเนื้อหาในสื่อด้วย

2. แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ความหมายของผู้สูงอายุมีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย และเกณฑ์ในการกำหนดความเป็นผู้สูงอายุนั้น ก็มีความแตกต่างกัน ตามสภาพสังคม และระยะเวลาของผู้สูงอายุ ดังนั้น ที่ประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ (World Assembly on Aging) จึงกำหนดให้ผู้มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นผู้สูงอายุ (elderly) และใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก สำหรับประเทศไทย ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิง โดยนับอายุตามปฏิทินเป็นมาตรฐานสากลในการเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งทางราชการไทยได้กำหนดให้เป็นเกณฑ์ในการเกษียณอายุราชการของข้าราชการด้วย (อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ, 2552)

การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของวัยผู้สูงอายุนี้ จะเป็นไปในทางเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัดเจน จากการศึกษางานเขียนของ สุรกุล เจนอบรม (2541); ศรีเรือน แก้วกังวาล (2549); อาชัญญา รัตนอุบล (2559); Whitbourne and Whitbourne (2014) สามารถสรุปพัฒนาการตามวัยของผู้สูงอายุได้ดังนี้

พัฒนาการทางด้านร่างกาย

ในวัยสูงอายุ ร่างกายเกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกะบบในลักษณะเสื่อมถอย การเปลี่ยนแปลงภายนอก คือ ผมเปลี่ยนเป็นสีขาวมากขึ้น หรือที่เรียกว่าผมหงอก มีรอยเหี่ยวย่นบนใบหน้า หลังโค้ง กล้ามเนื้อหย่อน สมรรถภาพเคลื่อนไหวร่างกายช้าลง การทรงตัวไม่ดี การได้ยินเสื่อมลง การเปลี่ยนแปลงภายในร่างกายที่สำคัญ คือ ความยืดหยุ่นตัวของเส้นเลือดลดลงมีการเปลี่ยนแปลงของเซลล์ต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงของระดับฮอร์โมนในร่างกาย เป็นต้น

พัฒนาการทางด้านอารมณ์

อารมณ์ของผู้สูงอายุยังคงมีอารมณ์รักในบุคคลอันเป็นที่รัก โดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ คู่สมรส บุตรหลาน และเมื่อเกิดการสูญเสีย ผู้สูงอายุจะมีความเศร้าโศกอย่างมาก จะมีผลกระทบต่องจิตใจ สุขภาพกาย และพฤติกรรมของผู้สูงอายุค่อนข้างมาก มีอารมณ์เหงา ว่าเหว่ บางรายอาจรู้สึกว่าคุณค่าของตนลดลง เนื่องจากต้องพึ่งพาบุตรหลานในเรื่องการประกอบกิจวัตรประจำวัน ค่าใช้จ่าย ค่ารักษาพยาบาล รู้สึกว่าตนเองเป็นภาระของคนอื่น มักแสดงอาการหงุดหงิดน้อยใจ

พัฒนาการทางด้านสังคม

ตามทฤษฎีพัฒนาบุคลิกภาพของอีริคสัน ผู้สูงอายุอยู่ในขั้นพัฒนาการขั้นที่ 8 คือ ความมั่นคงและความหมดหวัง (integrity vs. despair) เป็นวัยที่สุขุมรอบคอบ ฉลาด ยอมรับความจริง ภูมิใจในการถ่ายทอดประสบการณ์ให้บุตรหลานและคนรุ่นหลัง มีความมั่นคงในชีวิต ตรงข้ามกับผู้สูงอายุที่ล้มเหลวจะไม่พอใจในชีวิตที่ผ่านมา ไม่ยอมรับสภาพที่เปลี่ยนไป รู้สึกคับข้องใจ ท้อแท้ในชีวิต สังคมของผู้สูงอายุ คือ สังคมในครอบครัว หรือเพื่อนร่วมวัย แต่จากการที่กลุ่มเพื่อนมีการถึงแก่กรรมจากกัน หรือต่างคนต่างอยู่ในครอบครัวของตน หรือจากปัญหาสุขภาพกายทำให้ไม่สามารถติดต่อกันได้ กิจกรรมของผู้สูงอายุ จึงมักเป็นกิจกรรมการเลี้ยงดูหลาน ดูแลบ้านให้กับบุตรหลาน บางรายจะไปทำกิจกรรมที่วัด ทำบุญฟังธรรม บางรายเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ เข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นต้น

พัฒนาการทางด้านสติปัญญา

เมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุ สมองจะฝ่อและมีน้ำหนักลดลง เลือดมาเลี้ยงสมองได้น้อย มีภาวะความดันโลหิตสูง เซลล์ประสาทตายเพิ่มขึ้น และจำนวนเซลล์ลดลงตามอายุ ทำให้สมองเสื่อมหรือถูกทำลายไปโดยเฉพาะส่วนที่เรียกว่า Gray Matter มักพบอาการความจำเสื่อม โดยเฉพาะความจำในเหตุการณ์ปัจจุบัน (recent memory)

และความจำเฉพาะหน้า (immediate memory) แต่ความจำในอดีต (remote memory) จะไม่สูญเสีย

อย่างไรก็ตาม มุมมองเกี่ยวกับพัฒนาการดังกล่าวสะท้อนว่า ผู้สูงอายุเป็นภาระมองไม่เห็นศักยภาพ เป็นผู้สูงอายุที่ไร้พลัง (passive ageing) และมองผู้สูงอายุเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะแบ่งตามเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ เพศสภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางการเมือง เป็นต้น แต่มุมมองที่สำคัญ คือ การมองผู้สูงอายุว่าสามารถเป็นคนที่มีความสามารถ หรือพหุพลัง (active ageing) ได้ คุณค่าของการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุเป็นเวลาแห่งการเติบโตสู่ความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ เป็นเวลาของการทบทวน เข้าใจ และเข้าถึงคุณค่าของชีวิต เป็นช่วงแห่งการฟื้นฟูและเยียวยาความสัมพันธ์ทางสังคมที่ร้าวฉาน เป็นการมีชีวิตที่สะท้อนภูมิปัญญาจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของชีวิต และเป็นการเตรียมตัวตายและการทำวาระสุดท้ายของชีวิตให้สมบูรณ์

โดยองค์การอนามัยโลก ได้กำหนดแนวคิดการเป็นผู้สูงอายุที่มีพหุพลังว่าเป็นแนวคิดที่แสดงถึงสุขภาวะที่สมบูรณ์ของผู้สูงอายุ และเป็นเป้าหมายของภาวะหรือคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั่วโลกที่ต้องดำเนินไปให้ถึง และได้ระบุความหมายของผู้สูงอายุที่มีพหุพลัง (active Aging) ว่าเป็นผู้สูงอายุที่คงศักยภาพของตนเองไว้โดยประกอบด้วยแนวคิด 3 ประการ (WHO, 2002, อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2553) ได้แก่

- 1) การพึ่งพาตนเองได้ หรือคงภาวะสุขภาพที่ดีที่สุดของตนเองในแต่ละช่วงชีวิตให้ได้
- 2) การมีส่วนร่วมกับสังคมให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้
- 3) การสร้างหลักประกันและความมั่นคงให้ตนเองตามอัตภาพ ซึ่งข้อนี้รัฐอาจต้องลงมามีส่วนช่วยในการสร้างหลักประกันให้กับผู้สูงอายุในท้ายที่สุด

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2553) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบการเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ ในประเด็นของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีว่า ต้องประกอบด้วยเรื่องของสุขภาพหรือสุขภาวะ (well being) ซึ่งแยกเป็น 4 เรื่อง คือ กาย (physical) จิต (mental) สังคม (social) และปัญญา (spirit) โดยองค์ประกอบของการเป็นผู้สูงอายุที่มีภาวะพหุพลังนั้น จะต้องพิจารณาว่าผู้สูงอายุควรเตรียมตัวด้านสุขภาพกายให้พร้อมแต่ด้วยหนุ่มสาว จิตใจต้องร่าเริงแจ่มใส ต้องรู้ว่าตัวเองมีประโยชน์มีความหมายกับคนอื่นจะได้ภูมิใจ ส่วนเรื่องสติสมาธินั้น ถ้าสามารถเจริญสติสมาธิได้ คุณภาพชีวิตก็จะสูง มีภูมิคุ้มกันมากขึ้น ด้านสังคมควรให้

ความสำคัญกับครอบครัว ครอบครัวอบอุ่นเป็นเรื่องสำคัญและการมีส่วนร่วมในชุมชน ประการสุดท้าย ผู้สูงอายุควรมีการพัฒนาทางด้านกระบวนการเรียนรู้โดยเน้นการศึกษา ตลอดชีวิตร่วมด้วย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบของคำถามการวิจัย ทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยจึงแบ่งวิธีการเก็บข้อมูลเป็น 3 ระยะตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์เกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ

1.1 ข้อมูลในการศึกษา

แหล่งข้อมูลในระยะที่ 1 นี้ คณะผู้วิจัยศึกษาจาก 2 แหล่ง คือ

1.1.1 ข้อมูลจากรายงานการวิจัยที่ผ่านมาทั้งโครงการส่วนบุคคล หน่วยงาน และส่วนหนึ่งของการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่ตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2549–2560 นอกจากนี้ยังรวมถึงบทความในวารสารวิชาการ ข้อเขียนในหนังสือพิมพ์ ตลอดจนประเด็นการพูดคุยในกระดานสนทนาทางอินเทอร์เน็ต โดยเก็บข้อมูล ใน 5 ประเด็น กล่าวคือ

- พฤติกรรมการใช้สื่อ ได้แก่ ช่วงเวลาและระยะเวลาที่ใช้ ความถี่ในการใช้ ประเภทของสื่อที่ใช้ เนื้อหา จุดประสงค์ในการเข้าถึงและการใช้สื่อ (การเป็นผู้สร้าง/ผู้รับ) และระดับความสามารถในการใช้สื่อ

- บริบทการใช้สื่อ ได้แก่ การเป็นชุมชนเมือง กึ่งเมือง หรือชนบท พื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม เพศสภาพ โครงสร้างครอบครัว ระดับการศึกษา และโอกาสในการเข้าถึง

- ปัจจัยด้านบวกที่ส่งผลต่อการใช้สื่อ ได้แก่ โอกาสในการพัฒนา และความท้าทาย

- ปัจจัยด้านลบที่ส่งผลต่อการใช้สื่อ ได้แก่ อุปสรรค ความเสี่ยง ปัญหา และข้อจำกัด

- นโยบายและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ส่งผลต่อการใช้สื่อ

1.1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ทรงคุณวุฒิด้านผู้สูงอายุ โดยเก็บข้อมูลในประเด็นต่อไปนี้

- การประเมินบทบาทของผู้สูงอายุไทยที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม 3 ด้าน ได้แก่ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ พลเมืองที่มีส่วนร่วม พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม โดยศึกษาภาพรวมว่าอยู่ในระดับใด เพราะเหตุใด

- ความแตกต่างในประเด็นใดบ้างที่ส่งผลให้กลุ่มผู้สูงอายุในประเทศไทย มีบทบาทความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยแตกต่างกัน อาทิ สถานภาพทางเศรษฐกิจ ถิ่นที่อยู่ การศึกษา อาชีพ และการเข้าถึงสื่อมวลชน การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต

- การใช้สื่อ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ และออนไลน์ ของผู้สูงอายุไทย ในปัจจุบัน เป็นการใช้อย่างมีวิจารณญาณ มีประสิทธิภาพ และตระหนักถึงผลกระทบ ต่อตนเองและบุคคลอื่นมากน้อยเพียงใด

- แนวทางสำคัญที่สุดในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุไทยมีบทบาท ความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น คืออะไร

- มีความเป็นไปได้หรือไม่ที่จะสนับสนุนให้ผู้สูงอายุไทยใช้ประโยชน์ จากสื่อทั้งวิทยุ โทรทัศน์ ออนไลน์ เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของผู้สูงอายุไทย ให้มากยิ่งขึ้น

1.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

1.2.1 การวิจัยเอกสาร โดยการวิเคราะห์เอกสาร

1.2.2 การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นทั้งผู้ทำงาน กับผู้สูงอายุในเชิงการเป็นกฎหมายไทย หรือเป็นประธานชมรมผู้สูงอายุที่ทำงานกับ ผู้สูงอายุในชุมชน และในเชิงการเป็นนักวิชาการที่ทำงานในเชิงนโยบาย และงานวิชาการ ด้านผู้สูงอายุ ด้วยข้อคำถามแบบกึ่งมีโครงสร้าง ดังรายนามต่อไปนี้

- นายสมทรง แสงตะวัน ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม

- นายเลี่ยม บุตรจินทา ผู้นำชุมชนบ้านนาฮีสาน อำเภอสนาบชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

- ร้อยตำรวจเอกประกอบ อุดมสวัสดิ์ อดีตประธานชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลนาลาย จังหวัดสมุทรสงคราม

- คุณศิริวรรณ วัฒนไพบูลย์ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านผู้สูงอายุ
กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ

- ศาสตราจารย์ศศิพัฒน์ ยอดเพชร ข้าราชการบำนาญ
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ทั้งข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์ ใช้การตีความข้อมูล
และจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา เปรียบเทียบข้อมูล และสร้างข้อสรุป

ระยะที่ 2 การศึกษาและพัฒนาคุณลักษณะและสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ
สารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย
ของวัยผู้สูงอายุ

2.1 ข้อมูลในการศึกษา

แหล่งข้อมูลที่คณะผู้วิจัยใช้ในการศึกษาเพื่อกำหนดสมรรถนะในการรู้
เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย
ของวัยผู้สูงอายุ อาศัยเอกสารหลักดังนี้

(1) Fedorov, Alexander. (2011). Levels of media competence:
Russian approach. **Acta Didactica Napocensia**. Volume 4 Number 2-3.
pp. 59-68.

(2) Mihailidis, Paul, and Thevenin, Benjamin. (2013). Media
literacy as a core competency for engaged citizenship in participatory
democracy. *American Behavioral Scientist*. Volume 57 issue 11.
pp. 1611-1622.

(3) Hobbs, Renee. (2010). **Digital and media literacy: a plan
of action**. Washington D.C.: The Aspen Institute.

โดยได้สมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล
เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ 4 ด้าน กล่าวคือ

- การเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างปลอดภัย
(access)

- การวิเคราะห์วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยี
ดิจิทัล (analyze & evaluate)

- การสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศ โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (create) และ

- การประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลง (reflect & act)

2.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

2.2.1 การศึกษาเอกสารเพื่อกำหนดสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ

2.2.2 วิเคราะห์สมรรถนะหลักสำหรับสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ รวมถึงสมรรถนะย่อยซึ่งแบ่งเป็นด้านความรู้ ด้านทักษะและด้านคุณลักษณะ โดยสกัดจากข้อมูลที่ได้รับจากการเก็บข้อมูลในระยะที่ 1

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ทั้งข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์ใช้การตีความข้อมูล และจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา เปรียบเทียบข้อมูล และสร้างข้อสรุป

ระยะที่ 3 การพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ

3.1 ข้อมูลในการศึกษา

ข้อมูลในการศึกษาระยะที่ 3 นี้ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ โดยแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเป็นการวิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างข้อมูลจากการศึกษาสภาพการณ์เกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุที่ได้จากการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนข้อมูลคุณลักษณะและสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุที่ได้จากการศึกษาเอกสารในข้อ 2.1 ของการวิจัยในระยะที่ 2

3.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลผ่านการประชุมกลุ่มของคณะผู้วิจัย การนำเสนอในที่ประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสนทนากลุ่ม โดยมีรายละเอียดในการศึกษาตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.2.1 ผู้วิจัยร่วมกันกำหนด (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ ของสมรรถนะ 4 ด้าน

3.2.2 คณะผู้วิจัยนำเสนอ (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้ขั้นต้น แก่ที่ประชุมการพัฒนาตั๋วบ่งชี้ การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย ระดับบุคคลในแต่ละช่วงวัย (ปฐมวัย-สูงอายุ) และร่วมกันปรับตั๋วบ่งชี้ให้สอดคล้องกัน เมื่อวันที่ 13-14 มกราคม 2561 ณ โรงแรมนิวไฮ ซิตี้ กรุงเทพมหานคร

3.2.3 คณะผู้วิจัยปรับ (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้ตามข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุม

3.2.4 คณะผู้วิจัยเข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาตั๋วบ่งชี้ การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมือง ประชาธิปไตย เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและความเห็นที่มีต่อ (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้ดังกล่าว ของแต่ละช่วงวัย จากนั้น ร่วมกันวิเคราะห์และทบทวน (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้ เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2561 ณ โรงแรม นิวไฮ ซิตี้ กรุงเทพมหานคร

3.2.5 คณะผู้วิจัยปรับ (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้ตามข้อเสนอแนะและความเห็นที่ได้ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการและดำเนินการเตรียมข้อมูลสำหรับการประชุมใหญ่ เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะต่อการปรับตั๋วบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยี ดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย ในวันที่ 25 มีนาคม 2561

3.2.6 คณะผู้วิจัยสนทนากลุ่มกับผู้ทรงคุณวุฒิ 1 กลุ่ม และกลุ่มผู้สูงอายุ 1 กลุ่ม (รายชื่ออยู่ในรายการอ้างอิงท้ายบทความ) ในวันที่ 25 มีนาคม 2561 ณ โรงแรม แมนดาริน กรุงเทพมหานคร เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะต่อการปรับ (ร่าง) ตั๋วบ่งชี้

3.2.7 คณะผู้วิจัยปรับตั๋วบ่งชี้ตามข้อเสนอแนะที่ได้รับจากการสนทนากลุ่ม จากนั้น กำหนดน้ำหนักของตั๋วบ่งชี้ พร้อมให้เหตุผล ระบุค่าหลักสำหรับทำอภิธานศัพท์ และสรุปแนวคิดตั๋วบ่งชี้แต่ละด้านเป็นคำสำคัญ เพื่อผลิตสื่อสำหรับการสื่อสารกับสังคม ต่อไป

3.2.8 คณะผู้วิจัยเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะ ต่อการพัฒนาตั๋วบ่งชี้เพื่อให้หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องต่างๆ นำไปสู่การปฏิบัติใช้ ที่เป็นประโยชน์ได้อย่างแท้จริง เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2561 ณ โรงแรมเซนจูรี กรุงเทพมหานคร

ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมการวิจัยในทุกขั้นตอนดังที่กล่าวไว้ในข้อ 3.2 มีผู้ทรงคุณวุฒิร่วมให้คำปรึกษาและให้ข้อคิดเห็น 3 ท่าน ได้แก่

- คุณเข็มพร วิรุณราพันธ์ ผู้จัดการสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน
- รศ.ดร.อุษา ปิกกินส์ คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ผศ.อรรถพล อนันตวรสกุล ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยด้านการศึกษาศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้รับจากการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสนทนากลุ่ม ใช้การตีความข้อมูล และจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา เปรียบเทียบข้อมูล และสร้างข้อสรุป

ผลการวิจัย

สภาพการณ์เกี่ยวกับการเข้าถึง และการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุ

จากการวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุไทยยังคงเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อกระแสหลัก ได้แก่ วิทยุ และโทรทัศน์ เป็นหลัก ซึ่งมักติดตามรายการประเภทบันเทิง ข่าวสาร และโฆษณา (เพ็ญพักตร์ เทียวสมบุรณ์กิจ, 2557; ปิณภรณ์ พงศ์ศาสตร์, 2559; สมทรง แสงตะวัน, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560; เลี่ยม บุตรจันทา, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560; ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2560; ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2560) ทั้งนี้ สื่อกระแสหลัก โดยเฉพาะโทรทัศน์ และวิทยุ ถือเป็นสื่อที่มีบทบาทต่อการโน้มน้าวใจ และมีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของผู้สูงอายุอย่างมาก (ปิณภรณ์ พงศ์ศาสตร์, 2559; สมบุรณ์ ศิริสรทริญ, 2559) สะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุยังเข้าถึงสื่อไม่หลากหลาย ทั้งในด้านตัวสื่อและข้อมูลสอดคล้องกับข้อมูลจากการสนทนากลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่สะท้อนปัญหาหลักของการใช้สื่อในกลุ่มผู้สูงอายุว่า ขาดการเปิดรับข่าวสารที่หลากหลายช่องทาง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อ ด้านการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลในประเด็นนี้

ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร สื่อใหม่อย่างอินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อผู้สูงอายุมากขึ้นโดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา จากข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2555 พบว่า จำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ต

ทั่วประเทศนั้น ร้อยละ 2 เป็นประชากรในวัยผู้สูงอายุ และจากข้อมูลจากการสำรวจ การมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2554-2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติยังพบอีกว่า มีการขยายตัวของผู้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในกลุ่มผู้สูงอายุ และที่น่าสนใจมาก คือ ผู้สูงอายุมีอัตราการเปลี่ยนแปลงของร้อยละ การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มากที่สุดถ้าเทียบกับประชากรวัยอื่น คือ เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 95 ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่กำลังมีบทบาทต่อการไหลเวียนข่าวสารในสังคมเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับข้อมูลจากการสนทนากลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่ระบุว่า ผู้สูงอายุใช้โทรศัพท์มือถือมากขึ้น ทั้งการโทรเข้า-ออก และการใช้แอปพลิเคชันไลน์และเฟซบุ๊ก โดยเฉพาะผู้สูงอายุวัย 60-70 ปี ในขณะที่ผู้สูงอายุวัย 70 ปีขึ้นไป ยังคงใช้สื่อโทรทัศน์และวิทยุเป็นหลัก ส่วนการใช้ประโยชน์นั้น ผู้สูงอายุใช้สื่ออินเทอร์เน็ตในลักษณะของการเป็นสื่อเพื่อคลายความเหงา สร้างความสุขทางใจ และสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนฝูงและลูกหลาน (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา และศุทธิดา ขวณวัน, 2558)

ส่วนรูปแบบในการสื่อสารนั้น ถ้าเป็นการสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ ผู้สูงอายุที่การศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ส่วนใหญ่ไม่สามารถส่งข้อความและโต้ตอบด้วยข้อความได้ ถ้าสูงกว่าปริญญาตรีสามารถอ่านและตอบโต้ด้วยการกดแป้นพิมพ์ได้ รูปแบบการใช้งานที่เหมาะสม คือ การรับสายและโต้ตอบด้วยเสียงพูด (ปรีสรา จักรแก้ว, 2556) นอกจากนี้ กลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่ร่วมสนทนากลุ่มยังระบุว่า ในการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตนั้น ผู้สูงอายุสนใจสื่อที่เป็นรูปภาพมากกว่าตัวอักษร เพราะข้อจำกัดเรื่องสายตา รวมถึงวิถีชีวิตคลิปปทางยูทูปก็เป็นอีกสื่อที่น่าจะได้รับความนิยมนำขึ้นในกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะไม่ต้องอ่าน แต่จะต้องสื่อสารอย่างชัดเจน ไม่พูดเร็วเกินไป

จากการวิเคราะห์ข้อเขียนจากหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2549-2560 ของผู้วิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเริ่มเข้าใจเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น แต่เป็นเพียงในระดับผู้รับและใช้ประโยชน์ แต่ยังไม่เข้าใจมากพอที่จะทำให้มีความสามารถในการสร้างเนื้อหาสารสนเทศ โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้ สอดคล้องกับข้อมูลจากการสนทนากลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่สะท้อนให้เห็นช่องว่างของการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รับสาร แต่ไม่ส่งสาร แต่คาดการณ์ว่าอีก 5-10 ปีข้างหน้า ผู้สูงอายุอาจมีการผลิตสื่อและเผยแพร่ผ่านช่องทางดิจิทัลมากขึ้น ดังนั้น จึงมีความจำเป็น

ในการส่งเสริมสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อด้านการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยี ดิจิทัล รวมถึง การสร้างสรรค์เนื้อหา และข้อมูลสารสนเทศในวัยผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน เป็นกลุ่มวัยที่เกิดก่อนการถือกำเนิดของสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ ประกอบกับกลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่ของประเทศเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา และขาดทักษะทางภาษาอังกฤษ (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์, สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2560; ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2560) ซึ่งในทางทฤษฎีเรื่องการแพร่กระจายนวัตกรรม จัดให้คนอายุ 60 ปีขึ้นไป อยู่ในกลุ่มล่าหลัง หรือ Laggards คนกลุ่มนี้ขาดทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์ และทักษะภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นในการใช้อินเทอร์เน็ต นอกจากนี้ยังใช้เวลานาน กว่าจะยอมรับเทคโนโลยี อีกทั้งไม่เห็นความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการทำงาน จึงปฏิเสธการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต (दनุวีน เจริญ, ม.ป.ป.) ในขณะที่ผู้สูงอายุที่พอจะมีฐานะ กลับขาดความกล้าลองของใหม่ เข้าใจว่าเป็นสิ่งยุ่งยาก ไม่ชิน ไม่จำเป็น ไม่สำคัญ (โพสตุเหตุย์, 30 ตุลาคม 2557, น. 1) และผู้สูงอายุบางกลุ่มก็ยังคงมีความกังวลในการใช้สื่อสมัยใหม่ด้วย (กวีพงษ์ เลิศวัชรรา และกาญจนาศักดิ์ จารุปาณ, 2555; โพสตุเหตุย์ 30 ตุลาคม 2557) สอดคล้องกับข้อมูลจากการสนทนากลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่สะท้อนปัญหาว่า ผู้สูงอายุไม่สนใจใช้เทคโนโลยี เคยชินกับระบบแบบเก่า กลัวเทคโนโลยี เว้นแต่จะถูกกระตุ้นการใช้สื่อใหม่จากหน้าที่การงานหรือจากบทบาทการเป็นผู้นำของผู้สูงอายุ ดังนั้น ปัญหาสำคัญของวัยผู้สูงอายุ คือ การมีทัศนคติที่ไม่ยอมรับนวัตกรรม หรือยอมรับได้ยากกว่าช่วงวัยอื่นๆ รวมถึง การขาดทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการใช้อินเทอร์เน็ต คือ ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ และทักษะภาษาอังกฤษ

นอกจากนี้ จากการประมวลผลการศึกษาที่ผ่านมาชี้ให้เห็นสภาพปัญหาจากการใช้สื่อของผู้สูงอายุที่สำคัญ ได้แก่ ผู้สูงอายุใช้สื่อสารสนเทศและดิจิทัลอย่างไม่เหมาะสม เช่น ติดการใช้ไลน์จนลืมเวลา ส่งข้อความและภาพทางไลน์อย่างไม่เหมาะสม เป็นต้น (บ้านเมือง, 28 ตุลาคม 2556 น. 3; มติชน, 29 ธันวาคม 2557, น. 20; มติชน 16 กุมภาพันธ์ 2558, น. 20; มติชน, 18 พฤษภาคม 2558, น. 18) นอกจากนี้ กลุ่มผู้สูงอายุมักถูกสื่อหลอกลอกจากการปลุกเร้าตามความคิด การเสนอขายผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และการโฆษณาชวนเชื่อ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2560) การสนทนากลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่สะท้อนปัญหาว่า

ผู้สูงอายุมักจะเชื่อข้อมูลที่ผู้อื่นแชร์มาทางสื่อออนไลน์ และเป็นการเชื่อแบบไม่มีเหตุผล ให้ความเชื่อถือหากเป็นข้อมูลที่ถูกแชร์มาจากคนที่รัก กลุ่มเพื่อน หรือคนที่เชื่อถือกันอยู่แล้ว ประกอบกับผู้สูงอายุมีการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมน้อย ขาดการวิเคราะห์ จึงเป็นเหตุให้ได้รับผลกระทบจากข่าวลวง ข่าวหลอกได้ง่าย ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อลดและป้องกันปัญหาจากการใช้สื่อดังกล่าวในวัยผู้สูงอายุ

บริบทสังคมมีบทบาทในการพัฒนาผู้สูงอายุเช่นกัน ดังเช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์การเรียนรู้ จังหวัดสมุทรสงคราม (เลี่ยม บุตรจินทา, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560) กล่าวว่า ลูกหลานมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างความรู้เท่าทันสื่อแก่ผู้สูงอายุ แม้จะพบว่าลูกหลานปฏิเสธการสอนให้ใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร และถูกดำเนินในความไม่รู้เรื่องซ้ำ ในขณะที่ตัวผู้สูงอายุเองก็พอใจที่จะเรียนรู้การใช้สื่อและเทคโนโลยี การสื่อสารร่วมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน (กวิพงษ์ เลิศวัชรรา และกาญจนาศักดิ์ จารุปาน, 2555)

นอกจากนี้ กลุ่มผู้สูงอายุและคนที่ทำงานกับกลุ่มผู้สูงอายุที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มต่างเห็นสอดคล้องกันว่า ผู้สูงอายุในปัจจุบันยังขาดสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อในด้านการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลง ยกเว้น กลุ่มผู้สูงอายุที่มีบทบาทการเป็นผู้นำของชุมชน ซึ่งจำเป็นจะต้องดำเนินการเพื่อเพิ่มศักยภาพของผู้สูงอายุในด้านนี้ด้วย

คุณลักษณะและสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของวัยผู้สูงอายุ

สมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่

- ด้านที่ 1 การเข้าถึง สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างปลอดภัย
 - ด้านที่ 2 การวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล
 - ด้านที่ 3 การสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศ
 - ด้านที่ 4 การประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลง
- ทั้งนี้ ในส่วนของช่วงวัยผู้สูงอายุมีรายละเอียดแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้

1. สมรรถนะการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างปลอดภัย

ในยุคปัจจุบันและอนาคต สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของบุคคลทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะการมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศนั้น เป็นสมรรถนะและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการสูงอายุอย่างมีพลัง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561, น. 24)

อย่างไรก็ดี ในวัยผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะได้รับความเสี่ยงจากการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีสื่อใหม่ อาทิ สื่อสังคม (social media) มากกว่าวัยรุ่นและผู้ใหญ่ เนื่องจาก ประการแรก ผู้สูงอายุถูกหลอกง่าย เพราะเติบโตมากับการรับสารทางเดียว และเป็นสารที่ถูกคัดกรองแล้วโดยรัฐหรือสำนักข่าว ประการที่สอง ขาดภูมิคุ้มกันด้านการล้อเลียนหรือเสียดสี ไม่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมเกย์ริน โดยเฉพาะการแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยโดยไม่ปิดเผยชื่อ ประการที่สาม รู้ไม่ทันภาพตัดต่อโดยภาพตัดต่อในอดีตนั้นเป็นกระบวนการที่ต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญทำในห้องปฏิบัติการถ่ายภาพ จึงไม่แปลกที่ผู้สูงอายุเห็นภาพโฟโตชอป (Photoshop) หรือการแต่งภาพสมัยใหม่แล้วจะหลงเชื่อไปว่ามีสิ่งที่เกิดขึ้นตามภาพแต่งจริงๆ ประการที่สี่ อยู่เครือข่ายที่ถูกหลอกง่าย ทำให้มีการแพร่ความเข้าใจผิดได้อย่างกว้างขวาง เช่น ในวงไลน์ของคนวัยเดียวกัน เป็นต้น และประการที่ห้า ผู้สูงอายุมีอำนาจเงินและตำแหน่งที่จะใช้ทำตามความเข้าใจผิดเมื่อถูกหลอกหลวง เพราะว่าเป็นผู้สูงอายุอยู่ในตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ มีคนนับถือหรือมีกำลังทรัพย์ที่สะสมมามากแล้ว เมื่อหลงเชื่อเข้าใจผิดสิ่งใด ก็พร้อมจะทุ่มเทใช้เงินทองหรืออำนาจสั่งการทำตามความคิดของตนเองโดยดื้อรั้นไม่ฟังคนทักท้วงได้ง่ายและอาจสร้างความเสียหายได้มากกว่าวัยอื่นหลายเท่า (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2559) ดังนั้น สมรรถนะในการรู้จักและใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างปลอดภัยจึงมีความสำคัญต่อผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ ปัญหาการใช้สื่อของผู้สูงอายุยังพบว่า ผู้สูงอายุเข้าถึงสื่อไม่หลากหลายทั้งในด้านตัวสื่อและข้อมูลยังคงเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อกระแสหลักได้แก่ วิทยุ และโทรทัศน์ เป็นหลัก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะตามทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม ที่ผู้สูงอายุจัดอยู่ในกลุ่มล่าช้า หรือ Laggards ใช้เวลานาน กว่าจะยอมรับเทคโนโลยี มีทัศนคติที่ไม่ยอมรับนวัตกรรมหรือยอมรับได้ยากกว่าช่วงวัยอื่นๆ จึงยังคงพึ่งพิงสื่อกระแสหลักที่ใช้อยู่แล้วอย่างคุ้นเคย แต่ยอมรับการใช้เทคโนโลยีสื่อใหม่อย่างช้าๆ ในขณะที่สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลที่มากับการสื่อสารรูปแบบใหม่นั้น ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อผู้สูงอายุได้ สามารถช่วยตอบสนองความต้องการด้านจิตใจ

สังคม และสติปัญญาของผู้สูงอายุได้ รวมถึง ยังช่วยตอบสนองความต้องการด้านร่างกายของผู้สูงอายุได้ เช่น เทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวก (assistive technology) อาทิ เทคโนโลยีบ้านอัจฉริยะ (smart home technology) ระบบการดูแลสุขภาพทางไกล (telehealth) ระบบการแพทย์ทางไกล (telemedicine) เป็นต้น ดังนั้น ผู้สูงอายุควรมีสมรรถนะในการเข้าถึงและใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างหลากหลายด้วย อีกทั้ง จากปัญหาการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างไม่เหมาะสมของผู้สูงอายุ เช่น การใช้ไลน์จนลืมเวลา ส่งข้อความและภาพทางไลน์อย่างไม่เหมาะสม การถูกสื่อหลอกลอกจากการปลุกเร้าความคิดสะท้อนว่า การที่ผู้สูงอายุสามารถจัดการอารมณ์และจัดการเวลาได้ก็จะเป็นสมรรถนะหนึ่งที่สำคัญในการเข้าถึงและใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลของผู้สูงอายุด้วย

กล่าวโดยสรุป สมรรถนะด้านการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างปลอดภัยของวัยผู้สูงอายุมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- **รู้จักและใช้สื่อได้อย่างปลอดภัย:** รู้ลักษณะ บทบาท หน้าที่ ประโยชน์ของสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล และอันตรายในการใช้ เข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างปลอดภัย
- **เข้าถึงสื่ออย่างหลากหลาย:** เข้าถึงและใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างหลากหลาย รู้เวลา รู้ตนเอง
- **จัดการอารมณ์และจัดสรรเวลาได้:** ใช้และเผยแพร่สารสนเทศอย่างสอดคล้องกับความต้องการ มีวิจารณญาณ จัดสรรเวลาได้ดี จัดการอารมณ์ได้ เป็นต้นแบบที่ดีของผู้อื่นของผู้ใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล

2. สมรรถนะการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล

ความสามารถในการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมิน เป็นองค์ประกอบสำคัญของการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เป็นความสามารถในการตั้งคำถามได้อย่างเหมาะสมว่า มีอะไรอยู่ในสารนั้น และอะไรอยู่เบื้องหลังในการผลิตสื่อ ได้แก่ วัตถุประสงค์ เงินทุน ค่านิยม และเจ้าของ เพื่อรู้ว่าปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อเนื้อหาอย่างไร (Tallim, 2005 as cited in Elizabeth and Tessa, 2008, p. 21) อีกทั้งยังเป็นมุมมองที่บุคคลใช้อย่างกระตือรือร้นในการเปิดรับสื่อมวลชน เพื่อการตีความหมาย

ของเนื้อหาที่เราเปิดรับ อันเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจของบุคคล ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสื่อ (Potter, 2014, pp. 25-31)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยผู้สูงอายุนี้ ความสามารถในการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินได้นั้น เป็นความสามารถทางสติปัญญาของบุคคล ซึ่งพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้สูงอายุนั้น อาจมีการเสื่อมไปตามวัย แต่หากยังคงฝึกฝนและใช้งานเป็นประจำก็จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีทักษะในด้านนั้น และพัฒนาสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพได้ (เอมอร์ จารุงษ์, 2558, น. 1-67) ดังนั้น สมรรถนะในการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล จึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้างผู้สูงอายุที่มีศักยภาพต่อการเป็นพลเมืองประชาธิปไตย

ประกอบกับผลการศึกษาข้างต้นที่ยังระบุว่า ผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันยังขาดสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อ ด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ เพราะยังพบปัญหาว่ากลุ่มผู้สูงอายุมักถูกสื่อหลอกลวงขายผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร การโฆษณาชวนเชื่อ เชื้อข้อมูลที่ผู้อื่นส่งต่อกันมาทางสื่อออนไลน์ ตลอดจนเป็นการเชื่อแบบไม่มีเหตุผล มีการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมน้อย ขาดการวิเคราะห์ จึงเป็นเหตุให้ได้รับผลกระทบจากข่าวลวงข่าวหลอกได้ง่าย อีกทั้ง ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับเบื้องหลังการทำงานของสื่อ ขาดความตระหนักรู้ถึงผลกระทบของการเผยแพร่ต่อ ขาดความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติของสื่อออนไลน์ เช่น digital footprint ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อลดและป้องกันปัญหาจากการใช้สื่อดังกล่าวในวัยผู้สูงอายุ

กล่าวโดยสรุป สมรรถนะด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลของวัยผู้สูงอายุ มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- **เข้าใจเบื้องหลัง:** รู้เบื้องหลังของการทำงานของสื่อทั้งในเชิงโครงสร้าง อุตสาหกรรมสื่อ วัตถุประสงค์ของสื่อสาร ความหมายแฝงของสารสนเทศ เจเนอซ การทำหน้าที่ของสื่อ รู้กฎหมายและกลไกในการกำกับสื่อ
- **ประเมินคุณค่าและความน่าเชื่อถือได้:** ตรวจสอบที่มา อธิบายปัจจัยและองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความน่าเชื่อถือ แยกแยะ และประเมินสื่อ สารสนเทศ ที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม
- **ตระหนักถึงผลกระทบของการเผยแพร่ต่อ:** เห็นความเสี่ยงและผลกระทบทางบวกหรือลบจากการส่งต่อและการผลิตซ้ำสารสนเทศผ่านสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล

3. สมรรถนะการสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศ

การสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นอีกสมรรถนะหนึ่งที่สำคัญ และจำเป็นต้องทำให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในกลุ่มผู้สูงวัย เนื่องจากปฏิเสธไม่ได้ว่า ผู้สูงอายุ คือ กลุ่มคนที่มีความรู้สั่งสม และมีประสบการณ์ชีวิตที่ยาวนาน ซึ่งสามารถนำไปถ่ายทอด หรือต่อยอดให้เกิดการใช้ประโยชน์ต่อไป สำนวนไทยที่ว่า “อาบน้ำร้อนมาก่อน” “เดินตามหลังผู้ใหญ่ หมาไม่กัด” หรือ “หัวหงอกเดินนำ หัวดำเดินตาม” เป็นเหตุผลที่ดีที่แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุ คือ ผู้มีคุณูปการสูง ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ด้านต่างๆ ที่ผู้สูงอายุนั้น ควรได้รับการเผยแพร่และนำไปใช้แก่คนรุ่นต่อไป ทั้งนี้ ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารสื่อใหม่อย่างอินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อผู้สูงอายุมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา ในลักษณะของการเป็นสื่อเพื่อคลายความเหงา สร้างความสุขทางใจ และสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและลูกหลาน สะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุเริ่มเข้าใจเทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้น แต่เป็นเพียงในระดับผู้รับและใช้ประโยชน์เท่านั้น

ทั้งนี้ จากการศึกษาเอกสารยังพบปัญหาครอบครัวที่ผู้สูงอายุเสียดสีสื่อสังคมจากกรณีที่มีผู้ใช้งานเว็บไซต์ Pantip.com เขียนปรึกษาวิธีการแก้ปัญหาพ่อ-แม่เอาแต่แซดกับแซร์ รวมถึงปัญหาผู้สูงอายุติดไลน์ ติดเกมเป็นเรื่องที่พบได้ทั่วไป เช่นเดียวกับวัยรุ่น (มติชน, 16 กุมภาพันธ์ 2558, น. 20) ต้นกลางดึกเพราะไม่ได้ปิดเสียงไลน์ (มติชน, 18 พฤษภาคม 2558, น. 18) ในประเด็นการรับข่าวสารผลจากการศึกษาเอกสารทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุส่วนมากจะเชื่อถือข่าวสารที่มาจากบุคคลใกล้ชิด และรับข่าวสารในช่วงเวลาที่ลูกหลานกลับมาถึงบ้าน (สมบูรณ์ ศิริสรธริรัญ, 2559, น. 65) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ได้อยู่พร้อมหน้ากัน แต่ข้อค้นพบที่น่าสนใจ คือ ลูกหลานปฏิเสธการสอนให้ใช้เทคโนโลยีสื่อสาร ลูกหลานตำหนิในความไม่รู้ ความเชื่องช้า (กวิพงษ์ เลิศวัชรรา, และ กาญจนศักดิ์ จารุปณ, 2555, น. 59) บางครอบครัวลูกเป็นวิศวกร หรือคนทำงานด้าน IT แต่ไม่สอนการใช้งาน หรือส่งเสริมผู้สูงอายุให้ใช้สื่อออนไลน์ ประกอบกับ “การศึกษาตามอัธยาศัยตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพการเรียนรู้ของผู้สูงอายุแต่ละคน” (สมบูรณ์ ศิริสรธริรัญ, 2559, น. 65) และ “การเรียนรู้ในห้องที่มีเครื่องมือพร้อม มีผู้สอนที่เข้าใจธรรมชาติของผู้สูงอายุ มีครูผู้ช่วยสอนคอยแนะนำอย่างใกล้ชิด และได้เรียนรู้ร่วมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน” (กวิพงษ์ เลิศวัชรรา, และ

กาญจนศักดิ์ จารุปาน, 2555) เป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดของการสอนเรื่องการใช้สื่อดิจิทัล และความเข้าใจ รู้เท่าทันสารสนเทศของผู้สูงอายุ ข้อค้นพบนี้ทำให้ทราบว่า การมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลร่วมกับคนทั้งในวัยเดียวกัน และต่างวัย ก็เป็นตัวบ่งชี้สำคัญที่แสดงถึงความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยในด้านการยอมรับความแตกต่าง

นอกจากนี้ “ประสบการณ์ที่ฝังใจในชีวิต” และ “ประสบการณ์การใช้เทคโนโลยี” หากทั้งสองประเด็นนี้เป็นไปใน “ด้านบวก” จะส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดการทดลองใช้ และเปิดใจยอมรับเทคโนโลยีได้ง่ายขึ้น (กวีพงษ์ เลิศวัชร และ กาญจนศักดิ์ จารุปาน, 2555, น. 25) ทั้งนี้ ทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี (technology acceptance model) (กวีพงษ์ เลิศวัชร และ กาญจนศักดิ์ จารุปาน, 2555, น. 15) เป็นแนวคิดที่ใช้สำหรับการอธิบายการเชื่อมโยงกันระหว่างตัวแปร 2 โครงสร้าง คือ

- การรับรู้ว่ามีประโยชน์ และการรับรู้ว่าง่ายต่อการใช้ ซึ่งนำไปสู่
- ทัศนคติต่อการใช้ ความตั้งใจในการใช้ และการใช้จริง

เมื่อผู้สูงอายุนำประสบการณ์สั่งสมของตนเอง มาผนวกเข้ากับทัศนคติที่ดีต่อ การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารร่วมกับคนใกล้ชิด ทั้งในวัยเดียวกันและหลากหลายช่วงวัย พร้อมกับเพิ่มทักษะการแสวงหาความรู้ และทักษะการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดข้อมูล ดังนั้น สมรรถนะด้านที่ 3 ในเรื่องการสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศนั้น ตัวบ่งชี้ พฤติกรรมที่สำคัญ คือ

● **รู้ใช้อย่างสร้างสรรค์ ต่อยอดความรู้เดิมที่มี:** ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลร่วมกับคนทั้งในวัยเดียวกันและต่างวัยอย่างสร้างสรรค์ ใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลในการแสวงหาความรู้เพื่อต่อยอดความรู้และประสบการณ์เดิมที่มี และถ่ายทอดสู่ผู้อื่นอย่างมีจริยธรรม รับผิดชอบ และเคารพความแตกต่างทางความคิด

4. สมรรถนะการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลง

สมรรถนะการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ เป็นสมรรถนะสำคัญของความเป็นพลเมือง แต่ผู้สูงอายุจะมีความเป็นพลเมืองมากขึ้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับทัศนคติและความตระหนักถึงบทบาทของผู้สูงอายุเอง ที่จะเป็นผู้ใช้สื่อที่กระตือรือร้น ไม่เป็นผู้สูงอายุตามทีคนรอบข้างสร้างภาพประทับไว้ว่า ผู้สูงอายุต้องหยุดทำงาน ไม่ต้อง active มาก รวมถึงการมองตนเองในทางบวกว่า ตนเป็นภูมิปัญญาของชุมชน

ไม่คิดว่าตนเองเป็นคนล้าสมัย ดังนั้น จุดเน้นประการหนึ่งของสมรรถนะนี้ คือ การที่ผู้สูงอายุจะตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะพลเมือง และใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างประโยชน์ เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและความภาคภูมิใจในตนเอง

นอกจากนี้ ในกลุ่มผู้สูงอายุที่สังสมประการณ์มาตลอดทั้งชีวิต และได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทความเป็นผู้นำในชุมชนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่นั้น จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ก็จำเป็นต้องมีสมรรถนะที่สำคัญ คือ การเลือกใช้ช่องทางและวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วย เพราะในชุมชนเองก็มีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ผู้สูงอายุจำเป็นต้องรู้จักสื่อและวิธีการสื่อสารที่หลากหลายว่า จะนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในชุมชนอย่างเหมาะสม ตรงวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้เกิดการรับรู้ และมีส่วนร่วมในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในประเด็นปัญหาของชุมชนได้

ส่วนประเด็นการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ให้สมาชิกในองค์กรหรือชุมชนนั้นๆ ได้ตระหนักว่าปัญหาของชุมชนเป็นเรื่องของทุกคน และการแก้ปัญหาต้องเอาพลังวิริยภาพของคนทุกคนมาร่วมกันแก้ อีกทั้ง ผู้นำความคิดในชุมชนนั้น จะต้องมีทักษะสำคัญ คือ ทักษะการสื่อสาร โดยเฉพาะการพูดเพื่อกระตุ้นการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชน รวมถึงการสื่อสารเพื่อโน้มน้าว และสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในชุมชน ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน ดังนั้น ผู้สูงอายุที่จะเป็นผู้นำความคิดได้ จึงต้องมีสมรรถนะในการริเริ่มและมีส่วนร่วมในการสร้าง และใช้สื่อสารสนเทศในการแก้ไขปัญหา ตรวจสอบและสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางบวก และเป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้นในระดับบุคคล กลุ่ม หรือสังคม เช่น การพูดคุย แลกเปลี่ยน ถกเถียงอย่างสร้างสรรค์ การใช้สื่อสารสนเทศในการแก้ไขปัญหาตรวจสอบ และสร้างการเปลี่ยนแปลง รวมถึงนำเอาสารสนเทศที่ได้รับการตรวจสอบความถูกต้องแล้ว ไปสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางบวกให้กับช่วงวัยอื่นๆ

ทั้งนี้ แนวคิดที่สนับสนุนสมรรถนะของผู้สูงอายุในการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลในประเด็นการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลงนั้น ได้แก่ กรอบแนวทางยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579) ซึ่งเป็นไปตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 คือ วิสัยทัศน์ที่จะให้ “ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ไว้ 6 ด้าน คือ (1) ด้านความมั่นคง (2) ด้านการสร้าง
ความสามารถในการแข่งขัน (3) ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน (4) ด้านการ
สร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมกันทางสังคม (5) ด้านการสร้างการ
เติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (6) ด้านการปรับสมดุลพัฒนา
ระบบบริหารจัดการภาครัฐ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2561, น. 7) ระบุว่ายุทธศาสตร์ชาติ
ระยะ 20 ปีดังกล่าว เกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้สูงอายุ 2 ด้าน คือ ยุทธศาสตร์ที่ 3
การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ซึ่งเน้นการพัฒนา
ศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต “ผู้สูงวัยได้รับการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถ
เพื่อการทำงานอย่างต่อเนื่อง อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี สามารถพึ่งพาตนเองได้
รวมทั้งมีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้และสืบสานภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาชุมชน
สังคม และประเทศ” และยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างโอกาส ความเสมอภาค
และความเท่าเทียมกันทางสังคมยังเน้นการ “เพิ่มโอกาสทางการศึกษาผ่านเทคโนโลยี
ดิจิทัลเพื่อการศึกษาสำหรับคนทุกช่วงวัย” สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาผู้สูงอายุ
ในระดับสากลที่องค์การอนามัยโลก (2002, อ้างถึงใน เอมอร์ จารุงษ์, 2558,
น. 165-166) ได้ตั้งเป้าหมายของผู้สูงอายุไว้ 4 ด้าน โดยสรุปความได้ดังนี้

- การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (active ageing) โดยมีส่วนร่วมรับผิดชอบ
และมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและมิติอื่นๆ ของวิถีชุมชน การมีส่วนร่วมนี้
นอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงคุณค่า มีเกียรติภูมิแล้ว ยังรู้สึกถึงความเป็นผู้มี
ศักดิ์ศรี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุตรหลานด้วย

- การเป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี (healthy ageing) คือ ปราศจากโรค
และยังมีความสามารถในการใช้ร่างกายทั้งด้านกายภาพ จิตใจ และสังคมที่ได้เปลี่ยนไป
ตามกระบวนการชราที่เกิดขึ้น ให้ทำงานต่อไปได้อย่างเหมาะสม

- การเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ (successful ageing) คือ มีศักยภาพ
และพึงพอใจต่อสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่ในทุกด้าน โดยเน้นมิติทางสังคมและอารมณ์
จากความพึงพอใจในชีวิต มองเห็นคุณค่าในตนเอง การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น
และมีกิจกรรมสร้างสรรค์

- การเป็นผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ (productive ageing) หมายรวมถึง
การปฏิบัติกิจกรรมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้รับค่าตอบแทนหรือไม่ได้รับ

ค่าตอบแทนก็ได้ ทั้งนี้ เป็นกิจกรรมที่มีอิทธิพลทางบวกต่อสภาวะทางจิตใจหรือสภาวะ
ผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ จะเลือกและมีแรงบันดาลใจที่จะบำรุงรักษาศักยภาพ
เพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอันเป็นการอุทิศตัวเพื่อครอบครัว ชุมชน และสังคม
ดังนั้น สมรรถนะที่สำคัญในด้านที่ 4 ในเรื่องการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลง
คือ

- **มีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง:** มีส่วนร่วมในการเลือกใช้อุปกรณ์ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล ตามศักยภาพของตน เพื่อแก้ไขปัญหา ตรวจสอบ และสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคล ชุมชน และสังคม

ตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยระดับบุคคลของวัยผู้สูงอายุ

จากการพัฒนาตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยระดับบุคคลของวัยผู้สูงอายุ ด้วยวิธีการดังที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยได้ตัวบ่งชี้ดังรายละเอียดต่อไปนี้ โดย (K) คือ ด้านความรู้ (A) คือ ด้านเจตคติหรือคุณลักษณะ และ (P) คือ ทักษะ

สมรรถนะการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย

1. เข้าใจบทบาทหน้าที่ของสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล (K)
 - อธิบายบทบาทและหน้าที่ของสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล
2. เข้าใจความหลากหลายของสื่อและประโยชน์การใช้งานที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน (K)
 - จำแนกประเภทและเปรียบเทียบคุณสมบัติของสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลที่แตกต่างกันได้
 - อธิบายประโยชน์ในการใช้งานสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันได้
3. เข้าใจหลักการ และสามารถเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างถูกต้องและปลอดภัย (K A P)
 - อธิบายข้อดี ข้อเสีย และข้อควรระมัดระวังในการเข้าถึง ส่งต่อ และกระจายสารสนเทศให้กับผู้อื่นผ่านสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้

- อธิบายกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อ สารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล
ได้

- สามารถเข้าถึง ส่งต่อ และกระจายสารสนเทศให้กับผู้อื่นผ่านสื่อ
และเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างถูกต้องและปลอดภัย

4. เข้าใจความต้องการของตนเองในการใช้สารสนเทศ รู้ช่องทางการเข้าถึง
การได้มาซึ่งข้อมูล เข้าถึงและเลือกใช้สารสนเทศได้สอดคล้องเหมาะสม (K P)

- เลือกใช้ช่องทางการเข้าถึงและแพร่กระจายสารสนเทศได้ตรงกับ
ความต้องการของตนเอง

- เข้าถึงและเลือกใช้สารสนเทศได้อย่างหลากหลาย และสอดคล้องกับ
ความต้องการของตนเอง

5. ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในเชิงเทคนิคในการเข้าถึง ส่งต่อ และกระจายข้อมูลให้กับ
ผู้อื่นได้อย่างปลอดภัย (K A P)

- เลือกใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณเพื่อเข้าถึง ส่งต่อ และกระจาย
ข้อมูลได้อย่างปลอดภัย

- อธิบายถึงอันตรายของการเข้าระบบสารสนเทศและเทคโนโลยีได้

- สามารถป้องกันตนเองจากอันตรายของการเข้าถึง ส่งต่อ และกระจาย
สารสนเทศได้

6. รู้เท่าทันตนเองในขณะที่เปิดรับสื่อ จัดสรรเวลาการใช้สื่อ และเทคโนโลยีดิจิทัล
ได้อย่างเหมาะสม (A P)

- ใช้เวลากับสื่อให้เหมาะสมโดยรู้เวลา และระยะเวลาที่เหมาะสมในการใช้
สื่อและเข้าถึงข้อมูล

- ประเมินถึงผลทางบวกและทางลบจากการเปิดรับสื่อและใช้เทคโนโลยีดิจิทัล
ในชีวิตประจำวัน

- อธิบายความรู้สึกและความคิดของตนเองในขณะที่เปิดรับสื่อได้

- เท่าทันและจัดการอารมณ์จากการใช้สื่อ สารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล
ได้

- ให้คำแนะนำในการจัดการอารมณ์และจัดสรรเวลาในการใช้สื่อ และเทคโนโลยี
ดิจิทัลแก่บุคคลอื่นได้

สมรรถนะการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยี ดิจิทัล

1. รู้และเข้าใจโครงสร้างอุตสาหกรรมสื่อ (K)
 - อธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และวิเคราะห์ผลกระทบของทุนและการเมือง ที่มีต่อการทำงานของสื่อได้
 - อธิบายถึงโครงสร้างอุตสาหกรรมสื่อได้
2. วิเคราะห์เงื่อนไขการทำหน้าที่ของสื่อ (K)
 - วิเคราะห์เงื่อนไขการทำหน้าที่ของสื่อในสังคมประชาธิปไตยได้
3. วิเคราะห์กลไกการกำกับติดตามสื่อในสังคมประชาธิปไตย (K)
 - วิเคราะห์กฎหมายและกลไกเกี่ยวกับการกำกับดูแลสื่อ
 - วิเคราะห์กลไกการบังคับใช้กฎหมายที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของตนเองและคนในชุมชน
4. วิเคราะห์ความแตกต่างของสื่อและเนื้อหาแต่ละประเภทตามที่มาและวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร และเปรียบเทียบความแตกต่างของการใช้ประโยชน์จากสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลได้ (K)
 - วิเคราะห์แหล่งที่มาของเนื้อหาสื่อและสารสนเทศได้
 - อธิบายและเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของเนื้อหาสื่อและสารสนเทศได้
5. วิเคราะห์การประกอบสร้างของสื่อ และความหมายแฝงที่อยู่ในเนื้อหาสื่อได้ (K A)
 - วิเคราะห์การประกอบสร้างของสื่อได้
 - วิเคราะห์ความหมายแฝงที่อยู่ในสื่อ และสารสนเทศได้
 - วิเคราะห์ประเด็นสำคัญ และข้อมูลที่ได้รับจากการใช้สื่อ สารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัลได้
6. ประเมินคุณค่าและความน่าเชื่อถือของสื่อ มีวิจารณญาณในการรับสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล (K A)
 - แยกแยะและประเมินสารสนเทศที่ดี/ไม่ดี มีประโยชน์/ไม่มีประโยชน์ และมีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมได้
 - ตรวจสอบที่มาและความถูกต้องของสารสนเทศได้
 - อธิบายปัจจัยและองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและไม่น่าเชื่อถือของสื่อได้

- ตีความสารสนเทศที่ได้รับจากการใช้สื่อ และเทคโนโลยีดิจิทัลได้
7. ตระหนักถึงผลกระทบของการเผยแพร่สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม (K A)
- วิเคราะห์ถึงผลกระทบจากการส่งต่อและการผลิตซ้ำสารสนเทศที่มีต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมได้
 - ประเมินความเสี่ยง และภัยจากการเผยแพร่สารสนเทศผ่านสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้

สมรรถนะการสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศ

1. ตระหนักถึงวัตถุประสงค์ในฐานะผู้สร้างสื่อ เผยแพร่ และส่งต่อข้อมูลสารสนเทศอย่างมีจริยธรรมและรับผิดชอบในฐานะพลเมือง (K A)
- อธิบายวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอด หรือเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารตามความต้องการของตนเอง
- คิดพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนเผยแพร่สารสนเทศ
- สร้างสรรค์ และเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศอย่างมีจริยธรรม และรับผิดชอบต่อในฐานะพลเมือง โดยคำนึงถึงความน่าเชื่อถือ และลิขสิทธิ์ของผลงาน
- แสดงออกถึงการเคารพความแตกต่างทางความคิดระหว่างสมาชิกในครอบครัวและสังคม
2. ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและวิธีการอื่นๆ ในการสร้างสื่อ สารสนเทศ สังเคราะห์เป็นความรู้ จัดระบบข้อมูลสารสนเทศ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ (K A P)
- เห็นประโยชน์ของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และวิธีการอื่นในการสร้างสื่อ และสารสนเทศ
- ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการออกแบบและสร้างสรรค์ข้อมูลสารสนเทศ โดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น
- ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลร่วมกับคนทั้งในวัยเดียวกันและต่างวัยอย่างสร้างสรรค์
- แสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากช่องทางหลากหลายเพื่อต่อยอดความรู้เดิมที่ตนเองมี
- เรียบเรียงข้อมูลและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของตนเองให้กับผู้อื่น

สมรรถนะการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลง

1. ตระหนักถึงบทบาทของตนเองในการสร้างและใช้สื่อ สารสนเทศเพื่อแสดงออก
ในฐานะพลเมือง (K A)

- ปฏิบัติตนตามบทบาท หน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองในการสร้าง
และใช้สื่อ สารสนเทศ

- มีส่วนร่วมหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคมโดยใช้ศักยภาพ
ของตนเองได้อย่างเหมาะสม

- ใช้สื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างประโยชน์
เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและความภาคภูมิใจในตนเอง

2. เลือกใช้ช่องทาง และวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสม
กับวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และบริบททางสังคมวัฒนธรรม (K A P)

- เลือกใช้ช่องทางการสื่อสาร และอธิบายได้ถึงความแตกต่างของวิธีการ
สื่อสารเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง

- ใช้วิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และบริบท
ทางสังคม วัฒนธรรมในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของตนเอง

- ใช้สื่อ และช่องทางสื่อในการณรงค์ จูงใจ มีส่วนร่วม และส่งเสริมให้ผู้อื่น
มีส่วนร่วม ในฐานะสมาชิก และพลเมืองของสังคมตามวิถีประชาธิปไตย

3. ริเริ่มและมีส่วนร่วมในการสร้างและใช้สื่อ สารสนเทศในการแก้ไขปัญหา
ตรวจสอบ และสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางบวกและเป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้น
ในระดับบุคคล กลุ่ม หรือสังคม (K A P)

- มีส่วนร่วมและการพูดคุย แลกเปลี่ยน ถกเถียงอย่างสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่
การขับเคลื่อนชุมชนของตนเอง

- ใช้ประโยชน์สื่อ เทคโนโลยีดิจิทัล และสารสนเทศ ที่ได้รับการตรวจสอบ
ความถูกต้องและสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางบวกให้กับบุคคล กลุ่ม หรือสังคม

การนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้

จากข้อค้นพบสำคัญในเรื่องคุณลักษณะและสมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยระดับบุคคล ของวัยผู้สูงอายุดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า สมรรถนะแต่ละด้านมีอิทธิพลต่อการรู้เท่าทันสื่อฯ ของผู้สูงอายุไม่เท่ากัน ดังนั้น จึงได้กำหนดค่าน้ำหนักตัวบ่งชี้ของแต่ละสมรรถนะไว้ต่างกัน เพื่อประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้จริง ดังภาพที่ปรากฏต่อไปนี้

เหตุผลการกำหนดค่าน้ำหนักให้แก่สมรรถนะด้านการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างปลอดภัยที่ร้อยละ 35 นั้น เนื่องจากผู้สูงอายุปัจจุบันยังขาด การรับสื่อที่หลากหลาย ทำให้พึ่งพา เชื่อถือ และเผยแพร่สารสนเทศจากแหล่งเดียว และจากช่องทางเดิมที่ใช้อยู่ประจำ ทำให้สมรรถนะที่สำคัญในด้านอื่นๆ ที่ตามมา ทั้งการวิจารณ์ ประเมิน สร้างสรรค์ และประยุกต์ใช้ไม่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังขาดการจัดการทางอารมณ์ และมีความคิดเห็น ความเชื่อที่ฝังใจลึกซึ้งตามสื่อ ที่ตนเองรับรู้อยู่เป็นประจำ ทำให้ขาดการจัดการทางอารมณ์ โดยแสดงความคิดเห็น

ที่รุนแรง และเผยแพร่ออกไปอย่างไม่เข้าใจถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ขณะเดียวกัน ศักยภาพและความสามารถในการรู้ เข้าใจ และใช้สื่ออย่างไม่หลากหลายเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อดิจิทัล และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้ จุดอ่อนของผู้สูงอายุ คือ ถูกหลอกลวงได้ง่ายจากคนรอบข้าง เนื่องจากช่วงวัยนี้ต้องการความมั่นคงทั้งทางสุขภาพ และการเงินในช่วงบั้นปลายของชีวิต ดังนั้น จึงตกเป็นเหยื่อจากผู้เข้ามาหาผลประโยชน์

เหตุผลการกำหนดค่าน้ำหนักให้แก่สมรรถนะด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลที่ร้อยละ 35 เนื่องจากพบว่า ผู้สูงอายุ ไม่รู้ และไม่เคยได้รู้ในเรื่อง “เบื้องหลังสื่อ” เช่น ความหมายแฝงการประกอบสร้าง โครงสร้างอุตสาหกรรม เงื่อนไขการทำหน้าที่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กลไก การกำกับดูแล ฯลฯ แต่เมื่อได้รู้จากการอธิบายให้ทราบ จึงเห็นถึงความสำคัญ ของประเด็นเหล่านี้ ทั้งนี้ ปัจจุบันปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นสังคม “สารสนเทศท่วมท้น” ข้อมูลมากมายรายรอบ แต่ปรากฏว่าผู้สูงอายุประเมินข้อมูลไม่เป็น และขาดความตระหนักถึงผลกระทบจากการรับ และส่งต่อข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ประกอบกับผู้สูงอายุใน “ปัจจุบัน” เป็นช่วงวัยที่มีการศึกษาน้อย และเกิดก่อนการกำเนิด ของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ ทำให้สมรรถนะด้านที่ 2 นี้ สำคัญอย่างยิ่งยวด แต่สำหรับผู้สูงอายุใน “อนาคต” ก็จำเป็นต้องเน้นศักยภาพในด้านนี้เช่นกัน เนื่องจาก เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารพัฒนาขึ้นไปอีก ทั้งเรื่องของ Artificial Intelligence และ Virtual Reality ซึ่งทำให้ตัดสินใจได้ยากระหว่างมนุษย์กับคอมพิวเตอร์ หรือโลกความจริง กับโลกเสมือน

เหตุผลการกำหนดค่าน้ำหนักให้แก่สมรรถนะด้านการสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูล สารสนเทศ และด้านการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ร้อยละ 15 ซึ่งน้อยกว่า สมรรถนะอื่น เนื่องด้วยเหตุผลสองประการ กล่าวคือ

ประการแรก ผู้สูงอายุใน “ปัจจุบัน” ยังขาดทักษะการเข้าถึงและใช้เทคโนโลยี การสื่อสารสมัยใหม่ มีการศึกษาน้อย และมีความรู้ภาษาอังกฤษต่ำ

ประการที่สอง จากผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมของช่วงวัยนี้มีการใช้ประโยชน์ จากสื่อเพียงเพื่อคลายเหงาและเป็นช่องทางของการมีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างเท่านั้น ยังไม่พบการใช้สื่อเพื่อสร้างสรรค์เนื้อหา หรือประยุกต์ใช้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ว่าพฤติกรรมการใช้สื่อเพื่อคลายเหงา และเป็นช่องทาง ของการมีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างดังที่กล่าวไปนี้ยังจะเป็นอยู่ต่อไปจนถึงผู้สูงอายุ ใน “อนาคต” เนื่องจากข้อค้นพบในงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูง

มีความรู้ และมีศักยภาพในการสร้างสรรค์เนื้อหาและสร้างการเปลี่ยนแปลง กลับปฏิเสธการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เนื่องจากไม่เห็นความจำเป็นของการใช้

จากข้อค้นพบทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยขอเสนอวิธีการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปแบบ ดังนี้

1. พัฒนาเครื่องมือวัดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย ระดับบุคคลของวัยผู้สูงอายุ โดยใช้ฐานจากตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้น ในรูปแบบของแบบวัด แบบสัมภาษณ์ หรือแบบสังเกต เพื่อสามารถนำไปใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะของผู้สูงอายุที่ต้องคำนึงถึงสภาพร่างกาย และช่วงอายุของผู้สูงอายุ รวมทั้งบริบทของผู้สูงอายุที่มีความแตกต่างกัน เช่น อาชีพ พื้นที่อยู่อาศัย การศึกษา

2. ปรับตัวบ่งชี้ในเครื่องมือในการวัดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยระดับบุคคลของวัยผู้สูงอายุให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย สอดคล้องกับบริบทที่เป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และให้เหมาะสมกับลักษณะทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ เช่น อักษรควรมีขนาดใหญ่

3. การให้น้ำหนักของการวัดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยระดับบุคคลของวัยผู้สูงอายุ ในแต่ละสมรรถนะไม่จำเป็นต้องเท่ากัน อาจให้ความสำคัญกับ 2 สมรรถนะแรก คือ สมรรถนะการเข้าถึงสื่อ สารสนเทศ และใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย และสมรรถนะการวิเคราะห์ วิพากษ์ และประเมินสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งจะเป็นสมรรถนะสำคัญในการพัฒนาให้สมรรถนะการสร้างสรรค์เนื้อหาและข้อมูลสารสนเทศ และสมรรถนะการประยุกต์ใช้และสร้างการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามมา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

1. จากข้อค้นพบเกี่ยวกับสภาพการใช้สื่อของผู้สูงอายุที่ยังคงใช้สื่อดั้งเดิมในการรับข้อมูลข่าวสาร ในขณะที่มีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมากขึ้นโดยขาดความเท่าทัน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น สำนักงาน กสทช. กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ควรเพิ่มมาตรการการดูแล และควบคุมโฆษณาบางประเภทที่เข้าข่ายหลอกลวงผู้สูงอายุ

2. หน่วยงานที่ทำงานกับผู้สูงอายุทั้งในองค์กรและชุมชน เช่น ภาครัฐ หรือภาคธุรกิจที่ทำงานกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัย วิทยาลัยชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมกิจการผู้สูงอายุ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนชมรมผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับผู้สูงอายุในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับผู้สูงอายุเป็นการเฉพาะ ทั้งในด้านการสร้างความรู้ การฝึกทักษะ และการปลูกจิตสำนึก โดยใช้การเรียนรู้จากการปฏิบัติและการเรียนรู้ระหว่างวัยทั้งระหว่างคนในครอบครัวและคนในชุมชน

3. การนำตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุไปใช้ ต้องปรับภาษาให้ง่ายต่อความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว และสร้างเครื่องมือในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต หรือแบบวัด โดยผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือก่อนนำไปใช้

4. ควรมีการพัฒนาคู่มือการนำตัวบ่งชี้การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลนี้ไปใช้ยังภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน องค์กรระดับประเทศทั้งภาครัฐและเอกชน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างและพัฒนาเครื่องมือวัดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุในรูปแบบต่างๆ เช่น แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต หรือแบบวัด เป็นต้น

2. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ หรือเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ ให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุที่แตกต่างกันในแต่ละบริบท

3. ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างและพัฒนาแนวทางหรือกิจกรรมเสริมสร้างการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ และทดลองใช้เครื่องมือวัดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยของผู้สูงอายุ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กวีพงษ์ เลิศวัชราร, และกาญจน์ศักดิ์ จารุปาณ. (2555). *การศึกษาปัญหาการเรียนรู้เทคโนโลยีของผู้สูงอายุ* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: วิทยาลัยนวัตกรรมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กันตพล บันทัดทอง. (2558). *พฤติกรรมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์และความพึงพอใจของกลุ่มคนผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร* (การค้นคว้าอิสระนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, คณะนิเทศศาสตร์ สาขาวิชาการสื่อสารเชิงกลยุทธ์.
- กิริณา สมวาทสรณ์. (2559). *การศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารกับการส่งต่อข้อมูลผ่านแอปพลิเคชันไลน์ของผู้สูงอายุ. ใน ประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติประจำปี 2559* (น. 14 – 26). กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2559). *สังคมสูงวัยในยุคดิจิทัล*. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2561, จาก <http://www.gj.mahidol.ac.th/tech/FileDownload/File/D160419155809.pdf>
- ณัฐนันท์ ศิริเจริญ. (2558). *กรณีศึกษาการใช้สื่อใหม่ผ่านโซเชียลมีเดียในโทรศัพท์มือถือเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต สำหรับผู้สูงอายุกับ สมาชิกในครอบครัว ณ ประเทศนิวซีแลนด์. Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts), 8(3), 96-117.*
- ดนุชิติน เจริญ. (ม.ป.ป.). *Digital Divide ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงข้อมูล*. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2560, จาก <https://1th.me/f68R>
- ปรีสร่า จักรแก้ว. (2556). *รูปแบบการสื่อสารกับระบบอัตโนมัติผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบทั่วไปที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุไทย* (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ, สาขาวิชาวิศวกรรมซอฟต์แวร์.
- ปัญญาภรณ์ พงศ์ศาสตร์. (2559). *พฤติกรรมและบทบาทการสื่อสารของผู้สูงอายุในชุมชนหมู่บ้านอีสานตอนกลาง* (ดุษฎีนิพนธ์นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, สาขาวิชานิเทศศาสตร์.

- พนม คลีณาฯ. (2557). การรู้เท่าทันสื่อมวลชนกระแสหลักของคนกรุงเทพมหานคร. *วารสารนิเทศศาสตร์*, 32(2), 1-24.
- พีระ จิโรสถและคณะ. (2559). ความรู้เท่าทันการสื่อสารยุคดิจิทัลกับบทบาทในการกำหนดแนวทางการปฏิรูปการสื่อสาร ในสังคมไทย (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- เพ็ญพักตร์ เตียวสมบูรณ์กิจ. (2557). ความรู้เท่าทันสื่อของผู้ใช้สื่อโทรทัศน์ไทยภายใต้ภูมิทัศน์สื่อโทรทัศน์ที่เปลี่ยนไป (ดุชนิพนธ์นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์, สาขาวิชานิเทศศาสตร์.
- วรรณารัต ดวงอุดม. (2555). การพัฒนาสื่อที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครและจังหวัดแพร่. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 18(34), 13-22.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2549). จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน และเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย. (2559). กรอบแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย. ใน *เอกสารประกอบการประชุมโต๊ะกลม “การพัฒนากรอบแนวคิดและหลักสูตรการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย”* วันที่ 22 มิถุนายน 2559. กรุงเทพฯ: โรงแรมแมนดาริน.
- สมาน ลอยฟ้า. (2554). ผู้สูงอายุกับเทคโนโลยีสารสนเทศ. *Journal of Information Science*, 29(2), 53-64.
- สมบูรณ์ ศิริสรธริรัญ. (2559). แนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ. *วารสารการบริหารการปกครอง*, 5(2), 60-74.
- สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ. (2548). การศึกษาทางเลือก: โลกแห่งการเรียนรู้นอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุชาติ ทวีสิทธิ์, และ สวริย์ บุญมานนท์. (บ.ก.). (2553). *ประชากรและสังคม 2553: คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สุภารัตน์ แก้วสุทธิ. (2553). พฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ต การรู้เท่าทันสื่อ และพฤติกรรม การป้องกันตัวเองจากการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลทางอินเทอร์เน็ต (วิทยานิพนธ์ นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์, สาขาวิชานิเทศศาสตร์.
- สุรกุล เจนอบรม. (2541). วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุ ไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
- สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). เอกสาร ประกอบการประชุมเรื่องการพัฒนาผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). รายงานการวิจัยเปรียบเทียบเพื่อพัฒนา นโยบายเรื่องการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนัก นโยบายความร่วมมือกับต่างประเทศ สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา กระทรวง ศึกษาธิการ.
- อาชัญญา รัตนอุบล, ปาน กิมปี, สาริพันธ์ ศุภวรรณ, วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, วรรัตน์ อภินันท์กุล, ญัฐลักษณ์ ศรีมีชัย, และ สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2552). การพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่วัยแรงงานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในการเตรียม ความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนา ผู้สูงอายุไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- อาชัญญา รัตนอุบล, สาริพันธ์ ศุภวรรณ, วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, มั่นสวาสน์ โกวิทยา, วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา, ปาน กิมปี, ญัฐลักษณ์ ศรีมีชัย, สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, และ ระวี สัจจโสภณ. (2553). การศึกษาแนวทางการส่งเสริม การจัดการศึกษา/เรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- อาชัญญา รัตนอุบล, ปาน กิมปี, สาริพันธ์ ศุภวรรณ, วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, วรรัตน์ อภินันท์กุล, และ ระวี สัจจโสภณ. (2554). การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ของผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- อารี จำปากลาง, ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, และ กาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บก.). (2558). ใครเป็นใครบนเครือข่ายสังคมออนไลน์: ความหลากหลายทางคุณลักษณะ และพฤติกรรม. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอมอร จารุงชี. (2558). “หน่วยที่ 1: แนวคิดและทฤษฎีพัฒนาการวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ”. เอกสารการสอนชุดวิชา พัฒนาการวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ สาขาวิชา มนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.

บทสัมภาษณ์

ประกอบ อุดมสวัสดิ์. ประธานชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลนภาลัย. (13 ธันวาคม 2560). สัมภาษณ์.

เลี่ยม บุตรจันทา. ผู้นำชุมชนบ้านนาอีสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา. (14 ธันวาคม 2560). สัมภาษณ์.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. ข้าราชการบำนาญ. (22 ธันวาคม 2560). สัมภาษณ์.

ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ. (19 ธันวาคม 2560). สัมภาษณ์.

สมทรง แสงตะวัน. ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม จังหวัดสมุทรสงคราม. (13 ธันวาคม 2560). สัมภาษณ์.

สนทนากลุ่ม

- กลุ่มผู้สูงอายุ

จินดา น้ำดอกไม้, อายุ 61 ปี. เลขานุการ กิจกรรมในชุมชน. (25 มีนาคม 2561). สนทนากลุ่ม.

ทองศักดิ์ ด้วงเงิน, อายุ 65 ปี. ที่ปรึกษาชุมชน. (25 มีนาคม 2561). สนทนากลุ่ม.

ประทุม ภู่อรัมย์, อายุ 68 ปี. ตัวแทนจำหน่ายสินค้าศูนย์หัตถกรรม. (25 มีนาคม 2561). สนทนากลุ่ม.

สมคิด ด้วงเงิน, อายุ 77 ปี. ประธานศูนย์หัตถกรรมทองลงหิน. (25 มีนาคม 2561). สนทนากลุ่ม.

- กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ

ถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์. อดีตอาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (25 มีนาคม 2561). สนทนากลุ่ม.

ศิริวรรณ วัฒนไพบูลย์. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ. (25 มีนาคม 2561). สนทนากลุ่ม.

สว่าง แก้วนันทา. ผู้อำนวยการมูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ. (25 มีนาคม 2561). สทนากลุ่ม.

โสภิต หวังวิวัฒนา. นักจัดรายการวิทยุ และอดีตผู้อำนวยการสมาคมนักข่าววิทยุ และโทรทัศน์ไทย. (25 มีนาคม 2561). สทนากลุ่ม.

ข้อเขียนจากหนังสือพิมพ์

ฉลามเขียว: Line ครองประเทศไทย. (28 ตุลาคม 2556). *บ้านเมือง*, น. 3.

มองอย่างวิระศักดิ์: ทิวและแท็บเล็ตสำหรับผู้สูงอายุ. (30 ตุลาคม 2557). *โพสต์ทูเดย์*, น. 1.

ศิริพงษ์ วิทยวิโรจน์: โลกในสังคมสมัยใหม่. (29 ธันวาคม 2557). *มติชน*, น. 20.

ศิริพงษ์ วิทยวิโรจน์: สังคมเน็ตพาเพลิน. (16 กุมภาพันธ์ 2558). *มติชน*, น. 20.

โลกสองวัย: ชีวิตอยู่กับ 'ไลน์'. (18 พฤษภาคม 2558). *มติชน*, น. 18.

ภาษาอังกฤษ

Jolls, Tessa, and Thoman, Elizabeth. (2008). *Literacy for the 21st Century: An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*. Retrieved from <https://1th.me/1HsN>

Fedorov, Alexander. (2011). Levels of media competence: Russian approach. *Acta Didactica Napocensia*, 4 (2-3), pp. 59-68. Retrieved from: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1055887>

Hobbs, Renee. (2010). *Digital and media literacy: a plan of action*. Washington, D.C.: the Aspen Institute. Retrieved from: <https://kng.ht/2lioUHt>

Media Smarts. (n.d.). *Digital literacy fundamentals*. Retrieved from: <http://mediasmarts.ca/digital-media-literacy-fundamentals/digital-literacy-fundamentals> [May 25, 2018].

Mihailidis, P., & Thevenin, B. (2013). Media Literacy as a Core Competency for Engaged Citizenship in Participatory Democracy. *American Behavioral Scientist*, 57(11.), p. 1611. Retrieved from: <http://journals.>

- sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002764213489015 [May 25, 2018]
- Potter, W. James. (2014). *Media Literacy*. (7th edition). Santa Barbara: University of California.
- Silver, Aviva. (2009). *A European Approach to Media Literacy: Moving toward an Inclusive Knowledge Society*. In: Divina Frau-Meigs and Jordi Torrent (eds.) *Mapping Media Education Policies in the World: Visions, Programmes, and Challenges*, pp. 11-13. New York, NY: The United Nations-Alliance of Civilizations in co-operation with Grupo Comunicar.
- Thoman, Elizabeth and Jolls, Tessa. (2008). *Literacy for the 21st century: An Overview & Orientation Guide to Media Literacy Education*. (2nd ed.). Malibu, CA: Center for Media Literacy.
- United Nations. (2009). *World population aging*. New York: Department of Economic and Social Affairs.
- Whitbourne, Susan K., and Whitbourne Stacey B. (2014). *Adult development and aging: biopsychosocial perspectives*. 5th edition. Hoboken, NJ: Wiley.